

שׁו"ת בהלכה לשולחן שבת

מאת הרב משה חיים חנונו שליט"א

גיליון מס' 98

מנהגי ערב ראש השנה

מי שאנוס ואינו יכול לטבול במקווה כגון זקן או חולה, מה עליו לעשות?

מי שאנוס ולא יכול לטבול במקווה בערב ראש השנה, ישפוך על גופו תשעה קבין מים²⁰, (שהם לשיטת הגר"א נאה 12.44 ליטר, ולשיטת החזו"א 21.6 ליטר). יש שהחמירו שישפוך את המים באמצעות כלי דווקא, ולתחילה ישפכם בכלי אחד, ואם אין לו כלי אחד שמחזיק שיעור זה - אפשר גם בכמה כלים, אך לא יותר משלוש כלים בזה אחר זה²¹. ויש מקילים שאפשר לשפוך את המים גם באמצעות מקלחת²². בעת שפיתח המים יעמוד זקוף ושתי ידיו מונחות כנגד ליבו, ולא ידחוק אותן בחוזק, כדי שיכנסו המים²³. זקן או חולה שאינם יכולים לרחוץ באופן זה, טוב שייטלו ידיים לסירוגין ארבעים פעמים, (ועיין בהערה סדר הנטילה וכונותיה)²⁴.

האם מותר לבכות בתפילות ראש השנה?

יום ראש השנה הוא יום דין מחד, ויום טוב מאידך, וכמו שאמר הנביא נחמיה: ויאמר נחמיה... לכל העם היום קדש הוא לה' אלהיכם אל תתאבלו ואל תבכו... ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתי ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו כי קדוש היום לאִדְנֵינוּ ואל תעצבו כי תִּדְוֹת ה' הֵיאֵמָּה מְעֻזָּם²⁵. אך מובא על האר"י הקדוש שהיה נוהג לבכות בתפילות ראש השנה כפי שמעיד עליו תלמידו רבי חיים ויטאל בספרו שער הכוונות: "גם היה נוהג מורי לבכות הרבה בתפילת ראש השנה, אפילו שהוא יום טוב, וכל שכן בתפילת יום כיפור. והיה אומר כי מי שאין בכייה נופלת עליו בימים האלו - היא הוראה שאין נשמתו הגונה ושלמה²⁶. בישוב הדברים, כתבו האחרונים - שאין לעורר את עצמו לבכי, אלא שאם התעורר מעצמו לבכי בתפילה מאימת יום הדין ומהשתוקקת לה' יתברך אין בזה חשש איסור כלל. ואדרבה ראוי הוא²⁷."

האם מותר לישון ביום ראש השנה, ומה הדין למי שיעיף ולא יכול להחזיק מעמד אם לא ישן?

בתלמוד ירושלמי מבואר שהישן ביום ראש השנה, אף מלוי ישן, לכן נהגו רבים לקום קודם עלות השחר, כדי להיות ערים ביום זה כבר מתחילתו, כדי שמזלם יגבר במשך השנה²⁸. אולם, מי שקשה לו וראשו כבד עליו - רשאי לישון אחר חצות היום, כפי שכתב רבינו האר"י ז"ל שאחר חצות היום כבר תעורר המלאך על ידי תפילות ותקיעות. וצריך לנצל את היום לתפילה ותורה, ועדיף שישן מאשר שיעביר את הזמן בדברים בטלים, שיושב בטל כישן דמי²⁹.

ערב ראש השנה, אינו צריך לקבל עליו את התענית במנחה של היום הקודם. אולם מי שאינו רגיל להתענות בכל שנה וחפץ השנה להתענות - צריך לקבל את התענית ממנחה של היום הקודם. באופן זה, בזמן קבלת התענית צריך להתנות מפורש עד מתי חפץ לצום עד חצות או מנחה קטנה, כי קבלת סתם תענית משמעותה עד צאת הכוכבים³⁰.

האם יש עניין ללכת לקברי צדיקים ערב ראש השנה, ומה הטעם שנוהגים כן?

יש נוהגים ללכת בערב ראש השנה להרבות בתחינות בבית הקברות ובפרט על קברי הצדיקים³¹, וכמה טעמים נאמרו בדבר:

- א. כדי להכניע עצמו בערב יום הדין ע"י שיזכיר לעצמו יום המיתה, ובזכות הכנעה זו תפילתו תהיה רצויה ומקובלת ביום הדין³².
 - ב. לפי שבית הקברות מקום מנוחת הצדיקים, ושם התפילה מתקבלת יותר, ולכן טוב שיזכיר את זכות הצדיקים שה' ירחם עליו בזכותם³³.
 - ג. כדי לעורר את הצדיקים הטמונים שם שיעוררו עליו רחמים וימליצו טוב בעדנו³⁴.
- ויש הנוהגים כן גם בערב יום הכיפורים³⁵, ויש חולקים וסוברים שאין ללכת בערב יום הכיפורים לבית הקברות, כיון שהוא יום טוב, ואין אומרים תחינות ביום טוב, לכן יקדים הליכתו לימים הסמוכים³⁶. ועין עוד מה שכתבתי בארוכה בספרי "זכר צדיק לברכה" פרק י'.

מתי הזמן הראוי לטבול בערב ראש השנה, והכוונה בטבילה?

נהגו ישראל קדושים לטבול בערב ראש השנה לסלק מעליהם כל טומאה, כי הטהרה מועילה לקבלת תפילתו של אדם. כמו כן טהרת הגוף מביאה לידי קדושת הנפש³⁷.

מן הדין מספיקה טבילה אחת, אולם בספרים הקדושים מובא שיש לטבול בערב ראש השנה חמש טבילות, טבילה ראשונה - יכוון בה בשביל הטהרה, והשניה - יכוון בה לתיקון הכעס, והשלישית - למתק הדין והגבורה בחסדים, ורביעית - לפשוט מעליו בגדי החול, ויכוון בזה גם כן 'תכלה שנה וקללותיה', והחמישית - לקבל עליו הארת קדושת יום הזכרון ויכוון בזה 'תחל שנה וברכותיה'³⁸.

זמן הטבילה הוא החל משעה קודם חצות היום, מפני שמזמן זה מתפשטת הארת ראש השנה³⁹.

עד איזה שעה מותר לומר סליחות בערב ראש השנה? ומה הדין אם התאחרו וכבר עלה עמוד השחר האם יכולים להתחיל או לסיים את הסליחות?

בערב ראש השנה אומרים סליחות כמו בכל הלילות, ומנהג בני אשכנז להרבות בסליחות בערב ראש השנה יותר משאר הימים. לכתחילה, מקפידים לומר ולסיים את הסליחות עד עלות השחר, אולם, אם התחילו לומר סליחות לפני עמוד השחר, ונמשך הזמן והגיע עלות השחר - אומרים וידוי ונפילת אפיים בסיום הסליחות כרגיל. אך אם התחילו לומר סליחות לאחר עמוד השחר - אין אומרים וידוי ונפילת אפיים⁴⁰. בשחרית ערב ראש השנה אין אומרים וידוי, ולא תחנון ונפילת אפיים. ובני ספרד אין אומרים "למנצח.. יענך ה'" ולא "תפילה לדוד"⁴¹. ואין אומרים צידוק הדין.

הנוהגים לתקוע בשופר בזמן אמירת "ג' מידות או בקדיש שבסוף הסליחות, האם יתקעו בסליחות הנאמרים בחצות לילה או קודם עלות השחר?

בערב ראש השנה אין תוקעים בשופר, כדי להבדיל בין תקיעות השרוש של חודש אלול לתקיעות חובה של ראש השנה, או כדי לבלבל את השטף⁴². איסור זה הוא בין ביום ובין בלילה שלפניו. ולכן הנוהגים לתקוע בשופר בשעת הסליחות, לא יתקעו בערב ראש השנה אף לא בסליחות הנאמרות בחצות לילה⁴³.

בעל תוקע שרוצה להתאמן על התקיעות בערב ראש השנה האם רשאי לתקוע בביתו?

יש שהחמירו שגם בעל התוקע לא יתאמן בערב ראש השנה לקראת התקיעות, כדי לבלבל את השטף⁴⁴. אולם, למעשה הרוצה להתאמן רשאי לתקוע בחדר סגור⁴⁵.

הנוהגים לצום בערב ראש השנה האם צריך לקבל את התענית ממנחה שקודם ערב ראש השנה, ועד מתי יש להם לצום?

רבים נוהגים לצום בערב ראש השנה, כדי להיכנס לעשרת ימי תשובה מתוך הכנעה. וצום זה מסוגל לכפרת עוונות, ואמרו חז"ל שהמתענה בערב ראש השנה מתכפרים לו שליש מעוונותיו⁴⁶. צום זה אינו חמור כשאר צומות שאנו צמים לזכר החורבן, ולכן רבים נהגו לצום בו עד חצות היום או עד פלג המנחה בלבד⁴⁷.

בעניין קבלת התענית - מי שרגיל להתענות בכל

1 שו"ע סימן תקפא סעיף ג. ומשנ"ב שם ס"ק כ"ה אות עג.
2 והלבוש כתב דאומרים למנצח כיון שמתענים שייך שפיר לומר יענך ה' ביום צרה. וכן כתב במטה אפרים אות מט. ופתחי עולם אות יד.
3 כה"ח שם אות עה. ובה"ח סימן קאל אות לו שכן מנהג בני ספרד שבכל יום שאין אומרים תחנון, אין אומרים בו מזמור תפילה לדוד.
4 רמ"א שם סעיף ג. ומשנ"ב שם ס"ק כד.
5 באר היטב שם ס"ק יד. כן איש חי פרשת נצבים אות ב. כה"ח אות עו.
6 כן משמע בספר המנהגים (טירנא אלול ימי הסליחות) הובא במשנ"ב שם.
7 מנ"א שם ס"ק יד. אליה רבה סק"ד. משנ"ב שם. בא"ח שם. כה"ח אות עו.
8 שו"ע סימן תקפא סעיף ב. המקור לכן מדרש תנחומא.
9 רמ"א תקפא סעיף ב. משנ"ב תקפא ס"ק י. אולם בכף החיים סימן תקפא ס"ק סכג כתב שנכון להתענות עד צאת הכוכבים, וכן נראה לשון השו"ע תקפא סעיף ב.
10 שו"ע סימן תקפא סעיף ב. ומשנ"ב שם.
11 מנהגי מהרי"ל הלכות ראש השנה אות א. ורמ"א סימן תקפא סעיף ד.
12 ברכת אליהו (מאזיינוב, דף גז ע"א).
13 מנהגי מהרי"ל שם. משנ"ב תקפא ס"ק כז.
14 חמדת ימים (מהדורת תשע"א. ח"ג דף צא ע"ב). קיצוץ"ע סימן קכח סעיף ג.
15 חמדת ימים (מת שני"א, אות תתלט). רמ"א סימן תרה סעיף א. ובמשנ"ב שם ס"ק ז כתב דאין להרבות שם בתחינות רק מה שמוסד מוקדמונים, בשונה מערב ראש השנה שנוהגים להרבות בתחינות.
16 סידור דרך החיים דיני ערב יו"כ.
17 רמ"א סימן תקפא סעיף ד. כה"ח שם אות פב.

18 בא"ח פרשת נצבים סעיף ג.
19 משנ"ב שם ס"ק כז.
20 משנ"ב שם.
21 כמבואר במשנה מקוואות פרק ג. ובשו"ע הרב סימן תרו.
22 שו"ת שבט הלוי ח"א סימן כד. מנח"י ח"ד סימן כא.
23 משנ"ב סימן פח ס"ק ד.
24 יערה תחלה על די' ימין פעם אחת ויכוון באות ה' הראשונה של שם ע"ב, השם הקדוש ע"ב מורכב מעשרה אותיות, ואילו הן [ו.ו.ו.ה.י. ו.ו.ו.ה.י.]. ועל אותיות אלו 'כפי הסדר הזה', וכן פעם אחת על די' שמאל ויכוון גם כן באות ראשונה של שם ע"ב (האות ו'), ועוד יערה פעם שניה על ימין ויכוון באות שניה דשם ע"ב (האות ו'), וכן פעם שניה על שמאל ויכוון באות שניה, וכן על זה הדרך עד עשרה פעמים, ויחזור ויערה עשרה פעמים בזה אחר זה על ימין - ויכוון בכל פעם באות אחת דעשרה אותיות שם ע"ב, ויערה אחר כך עשרה פעמים בזה אחר זה על שמאל - ויכוון בהם בעשרה אותיות שם ע"ב על הסדר, נמצא כן הכל ארבעים פעמים, וכנזכר בספר "אמת ליעקב" נינו ז"ל, בקונטרס "שפת אמת" יעוין שם. עכ"ל.
25 בא"ח פרשת נצבים אות ג.
26 נחמיה פרק ח פסוק ט.
27 שער הכוונות (דף צ' ע"א). וכך כותב גם הגאון חיד"א (מורה באצבע) שיתפלל ערבית של ראש השנה בבכייה ובכוונה גדולה מאוד, ודואג ובוחט.
28 שו"ת יביע אומר חלק ט' (חלק אורח חיים סימן נא) ושו"ת יחזה דעת חלק ב' (סימן טט).
29 בא"ח פרשת נצבים סעיף יא. אכן דעת הגר"ש אויערבך (הליכות שלמה ר"ה פרק א סכ"ג) שאלו שאינם משכימים קום קודם עלות השחר סומכים על הסבא שהשינה בבוקר נמשכת אחר הלילה. והירושלמי התכוין על מי שהולך לישון לכתחילה ביום, מ"מ אם התעורר משנתו אחר עלות השחר אין לו לחזור ולישון. חוט שני ר"ה עמוד ג.
29 משנ"ב תקפא ס"ק ט.

הלכות התרת נדרים

מנהג התרת נדרים בערב ראש השנה: אמרו חכמים (נדרים כג, ב): "הרצה שלא יתקיימו נדריו כל השנה, יעמוד בראש השנה ויאמר כל נדר שאני עתיד לידור יהא בטל". אמירה זו נקראת בלשון ההלכה - 'מסירת מודעה'.

נוהגים להתיר נדרים בערב ראש השנה, כדי להיכנס לראש השנה נקיים מהעוון החמור של נדרים³⁰. טעם נוסף, שאם חס וחלילה התחייב האדם נידוי בבית דין של מעלה מחמת עברות שעבר עוון זה מקב מתפילתו להתקבל, ולכן צריך להתיר את נידויו וע"י ההתרה תהיה תפילתו נשמעת יותר³¹. ונתנו רמז לדבר "לא יחל דברו כל היוצא מפיו יעשה" סופי תיבות אלול, לומר שבאלול קודם ראש השנה יעשה התרה לנדרי³². המנהג לחזור ולהתיר נדרים גם בערב יום הכיפורים³³. ובנוסף גם בליל יום הכיפורים באמירת "כל נדרי"³⁴.

נשואה תמנה את בעלה להיות שליח עבורה להתיר את נדריה, מדין "אשתו כגופו", ותאמר לבעלה "אני מתחרטת על כל הנדרים, השבועות, האיסורים והקונמות וכו' והמנהגים, ואתה תהיה שליח ותלך לפני בי"ד להתיר לי על כל הנזכר", ויוסיף בעלה בסוף הנוסח שאומר בפני שלושה "וכן לאשתי"³⁵. (בנוסח התרת קללות מובא "לנו ולנשנו...")

דין שליחות אפשרי רק בבעל לאשתו. אשה שאינה נשואה, אינה יכולה למנות אשה או איש אחר שיתירו עבורה, כמו כן אב אינו יכול להיות שליח לביתו הגדולה³⁶.

כאשר אשה מבקשת התרה, האם בעלה יכול לשבת ולהצטרף למתירים?

כאשר אשה מבקשת התרה, בעלה אינו יכול להיות אחד משלושת המתירים. מאחר ו'אשתו כגופו', נחשב הדבר כאילו הבעל מתיר את נדרי עצמו³⁷. ולכן אם אשתו בעזרת נשים בזמן התרת נדרים יש להקפיד שלא ישב בעלה עם המתירים³⁸.

יהודים המתגוררים בתפוצות שאינם מבינים לשון הקודש על בוריה, האם מועיל מה שקוראים נוסח 'התרת נדרים' 'מסירת המודעה' בלשון הקודש או שצריכים לאומרה בלעז בשפה המובנת להם?

צריך להקפיד שכל אחד מהנוכחים בזמן ההתרה יבין את מה שנאמר בנוסח התרת נדרים, ולא כמו שחושבים עמי הארצות שהתרת נדרים היא אמירת תחינה ובקשה בלבד, (מצוי בפרט באמירת 'כל נדרי', שרבים חושבים אותה לתחינה)³⁸. מכל מקום, מעיקר הדין מי שאינו מבין לשון הקודש, יכול לומר ההתרה גם בשפה אחרת. אך יש שכתבו שראוי להקפיד לומר התרת נדרים דווקא בלשון שנתקנה, וטוב שהרב או משהו אחר בקהל יסבירו לנוכחים בשפה בה הם מדברים את משמעות 'התרת הנדרים', וע"י כך תועיל להם ההתרה גם כשאומרים אותה בלשון הקודש³⁹.

האם אפשר לעשות התרת נדרים לאדם דרך הטלפון?

מבקש ההתרה צריך לבוא בעצמו ולעמוד בפני המתירים, ואינו יכול למנות שליח עבורו שיתיר את נדרי⁴⁰ (חוץ מבעל לאשתו)⁴¹, לכן מי שאינו יכול לבוא בעצמו לפני שלושה שיתירו לנדרי, אינו יכול להתיר דרך הטלפון שהרי אינו נמצא בפני המתירים⁴². ויש מי שהקל בזה במקום הצורך כגון לחולה ולמבודד בביתו⁴³.

יחד להתיר נדרים? והאם מותר לעשות התרת נדרים בלילה, או שאין דנים דין בלילה?

התרת נדרים איננה נחשבת 'עשיית דין' כמו בדיני ממונות. לפיכך שלושת הדיינים המתירים יכולים להיות קרובי משפחה אחד עם השני, וכן רשאי להיות מקרוביו של הנודר. כמו כן, יכולים שלושה אחים להתיר נדר לאחיהם הרביעי. ומטעם זה אפשר לערוך התרת נדרים בלילה⁴⁴.

האם מותר לכמה אנשים לעשות התרת נדרים יחד, או שכל אחד צריך לעמוד בנפרד בפני המתירים?

מעיקר הדין אפשר שיעמדו אנשים רבים לפני השלושה ויבקשו ביחד התרה על נדריהם, והשלושה יתירו לכולם כאחד⁴⁵. אולם, באופן זה יש להקפיד שיאמרו כולם את הנוסח בפיהם בקול רם, ובפרט באמירת מסירת המודעה שלדעת פוסקים רבים אם לא אמרה בקול רם אינה מועילה כלל, כיון שחשוב דברים שכלב שלא יכול לבטל מה שידור⁴⁶. ויש המהדרים להתיר לכל אחד בנפרד, וכן נוהגים בני אשכנז⁴⁷.

מסירת מודעה הנאמרת בסיום ההתרה, האם היא מועילה לבטל את כל הנדרים שעתידי לנודר במשך השנה? ואם כן מדוע צריך לעשות התרת נדרים כל שנה מחדש?

מסירת המודעה: מועילה לבטל נדרים רק אם בשעת נדרו שחש שמסר 'מודעה' לבטל הנדרים שידור. אך אם בזמן שנדר את הנדר זכר שמסר 'מודעה', ובכל זאת נדר, הרי שבנדרו עקר את מסירת המודעה, ונדרו קיים⁴⁸. מטעם זה נוהגים לעשות גם התרת נדרים בערב ראש השנה, אף שכבר מסרו מודעה בשנה שעברה לבטל הנדרים שידרו במשך השנה, משום שמסירת המודעה אינה מועילה לבטל נדרים שנודר כשזכר תנאי הביטול שהרי זה כעוקר תנאו, לכך צריך לנדרים אלו התרת נדרים⁴⁹.

כמו כן, המודעה מועילה לכך שמנהגים טובים שאדם נהג במשך שלוש פעמים לא יחשבו לו כנדר. שבלא המודעה, אם לא אמר במפורש "בלי נדר", המנהג הרצוף במשך שלוש פעמים נחשב לו כנדר⁵⁰.

האם נשים חייבות בהתרת נדרים, ואם אשה נשואה יכולה למנות את בעלה להתיר את נדריה?

מנהג בנות אשכנז שהנשים אינן עושות התרת נדרים, וסומכות על התרת נדרים בי"ד נדרי שאומרים בערב יום הכיפורים⁵¹. אך טוב שכל אשה

האם התרת נדרים בערב ראש השנה מועילה לנדרים שזכר שנדר אותם, או שנדרים אלו צריכים התרה בנפרד?

התרה זו מועילה לנדרים שאדם שחש שנדר. וכן מועילה למנהגים טובים שנהג שלוש פעמים בלא לציין שהוא מקיימם בלי נדר. וכן התרת נדרים זו מועילה לדברי מצווה שאדם קיבל על עצמו בלא שציין שקבלתו בלי נדר⁵².

נדרים שאדם זכר שנדר, אין מתירים לו ללא שיפרט את הנדר בפני שלושה דיינים ויתירו לו אותו על ידי פתח וחרטה, ומכל מקום, אם מתבייש לפרט את הנדר בפני שלושה יכול לפרט בפני אחד מהמתירים הבקי בענייני פתח וחרטה⁵³.

התרת נדרים, האם מועיל להתיר בפני כל שלושה אנשים גם שאינם תלמידי חכמים הבקיאים בהלכות נדרים?

ההתרה צריכה להיות בפני שלושה אנשים. גם שלושה אנשים פשוטים שאינם תלמידי חכמים ואינם בקיאים בהלכות נדרים יכולים להתיר את הנדר, ובתנאי שהם מסוגלים להבין דברי תורה אם ילמדו אותם, וכן צריך שבינו את משמעות התרת הנדר⁵⁴. יש שכתבו שנער שמלאו לו י"ג שנים אינו יכול להצטרף לשלושה המתירים אלא אם כן הבין שתי שערות בזקן⁵⁵. אולם להתרת נדרים הנעשית בפני עשרה יכול להצטרף⁵⁶.

אם מועילה התרה בפני שלושה, מדוע הרבה קהילות נוהגים להתיר בפני עשרה?

יש שנהגו לעשות התרת נדרים בעשרה מתירים⁴⁰, כיון שבנוסח ההתרה מתירים גם נדרים ונידויים שבחלום שהרי אומרים "בין בהקץ בין בחלום", ולא מועיל להם התרה בשלושה. לכן מחמירים להתיר בעשרה שהשכינה שורה עמהם⁵⁷. לכתחילה, טוב שיהיו המתירים עשרה אנשים העוסקים בלימוד הלכה, שהם ראויים להתיר נידוי חלום⁴². בהזדמנות זו נהגו להוסיף גם התרת קללות, נזיפות, וביטול עין הרע⁴³. אם אינו משיג בקלות עשרה, יתיר בפני שלושה, כשאר נדרים⁴⁴.

יש שכתבו שכאשר מתירים בעשרה יש להקפיד שיהיו לכל הפחות אחד עשרה מתירים ולא עשרה בדיק, כדי שלא יהיו בית דין שקול, אך הרבה מהאחרונים כתבו שלא נהגו להחמיר בזה⁴⁵.

האם בן יכול להצטרף לשלושה מתירים כדי להתיר נדרי אביו, והאם מותר שקרובים ישבו

30 של"ה (ריש מסכת יומא), מטה אפרים סימן תקפא סעיף מט, פתחי תשובה (י"ד סימן רלט ס"ק 1), שערי תשובה, סימן תקפא סוס"ק 1, כה"ח סימן תקפא ס"ק יט וס"ק צט, וכתב עוד שיש נוהגים לערוך התרת נדרים ארבעים יום קודם ר"ה.

31 זוהר פרשת פיקודי דף רמט ע"ב. כה"ח שם אות יב.

32 שפתי כהן (ע"ה), סוף פרשת מטות, ה"ד בבב"ב כ"א, בשערי תשובה (שם סוס"ק א), בכף החיים

(שם אות יט) ובקיצור שו"ע (סימן קכח סעיף טז).

33 מטה אפרים (שם סעיף יט)

34 ראש יוסף (למחר"י) אישקאפה זצ"ל, או"ח סימן תרי"ט) הביא שמנהגו להתיר נדרים ושבויות בערב ראש השנה ובערב

יו"ה, ובה כל אדם נכנסים ומתירים ליה"כ, (וכתב דל"פ מה שאומרים "כל נדר" בכניסת יו"ה, וכן מחשש שמא היה איה

נדר או שבויה אחרי ההתרה, או משום הרבה בני אדם שאינם באים להתיר שחרית ערב יו"ה).

35 דרך החיים (הלכות התרת נדרים בערב ראש השנה). וכן הביא ב"אלף המגן" (על המטה אפרים סימן תקפא ס"ק קא).

ועד"ה הביא בשיורי כנה"ג (סימן רכח, בהנחות הטור אות יט).

36 שו"ע י"ד סימן רכח סעיף יד.

37 שו"ע שם סעיף א.

38 קצה המטה (על המטה אפרים סימן תקפא ס"ק צב) ושו"ת שבת הלוי (ח"ד סימן נד אות ד), ע"פ דברי רעק"א (בגליון

השו"ע י"ד סימן רכח ג, ובשו"ת מהר"ק סימן עג). אולם בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן שלז), חלק ע"ז וכתב שכיון

שעיקר ההתרה דעבר ראש השנה היא להנהיג טובות, שאינם אלא מדרבנן, לכן יכול לסמוך לגבי זה על חזקה דרבא. (אך

כתב דמ"מ עדיף להתיר בפני מי שיש לו חתימת זקן, שיועיל גם לגדל דאורייתא).

39 דאין זה אלא מדרבנן ומועיל חזקה שהביא ב' שערות. משא"כ בהתרה בשלושה. שם.

40 מטה אפרים תקפא סעיף מט. השל"ה ריש מסכת יומא. שכן המנהג בארץ ישראל.

41 שו"ע י"ד סימן ר"ר סעיף ב. ואף שלדעת רוב הפוסקים נדר של חלום אינו צריך התרה, כי אינו כלום, לכתחילה חוששים

לדעת המחמירים להתירו בעשרה.

42 שו"ע שם.

43 עבודת הקודש (לחיד"י, ציפורן שמיר תחילת סימן יב) כתב שיקבץ עשרה כדי שיתירו לו קללות, נזיפות, ויבטלו

ממנו ע"ז היר.

44 רמ"א שם. והו מועיל לנדר בחלום, אך לנידוי בחלום נחלקו השו"ע והרמ"א (י"ד סימן שלד סעיף לה) אם לא מצא

עשרה יתירו לו שלושה, אולם לדעת הרמ"א אין לו התרה רק ע"י עשרה ששונים הלכות או משניות.

45 עיין בספר כל נדרי עמוד קסב.

46 שו"ע סימן רכח סעיף ג.

47 שו"ע י"ד סימן רכח סעיף נו.

48 שו"ע י"ד סימן ר"א סעיף א.

49 מטה אפרים תקפא, מ"ט. מנחת יצחק ח"ט סימן ס"א, והגר"ש אלישיב (ימי הדין פ"ב הערה טז) נהג שעומדים כמה

אנשים יחד ומבקשים התרה.

50 שו"ע י"ד סימן ר"א סעיף ב.

51 שו"ת הרשב"א ח"ד סימן לג. משנ"ב תרי"ט ס"ק ב.

52 דעת תורה ריא, סעיף ב. שו"ת מנחת שלמה ח"א סימן צא אות ב.

53 הלכות שלמה פ"א סעיף י. חוט שני ראש השנה פרק יא הערה ג.

54 שו"ע סימן רלד סעיף נו. י"ד ס"ק מו. רב פעלים ח"ד אות לד. ואמנם השו"ע שם כתב שזו דווקא בתנאי שצא שלושה

מקובצים אבל הוא לא יקבע, אולם כבר כתב הש"ך (ס"ק צא) שהטעם הוא משום דשמא היא אינה רוצה שיתפרסם הדבר

על ידי שיקבע, וכתב העשרות והב (הלבוש) שאם נתנה לו רשות גם לקבץ ולהתיר יעשה. ע"ש. וכן הורו למעשה הגר"ש

אלישיב זצוק"ל באשרי איש ח"א פ"ג אות כה. ובשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סימן של"ח).

55 שו"ע סימן רכח סעיף טז.

56 שו"ע סימן רלד סעיף נו.

57 אך כשיש עשרה מתירים יכול להיות בתוכם ויתנה שמתיר לכל הקהל חוץ מאשתו, אור לציון עמוד כו.

58 אלף המגן (על המטה אפרים סימן תקפא אות קב), כה"ח (סימן תקפא ס"ק צט).

59 כה"ח (סימן תקפא ס"ק צט), וז"כ בקיצור שו"ע (סימן קכח סעיף טז), וכמו אותם היראים שאינם מבינים בלשון הקודש,

שאומרים נוסח התרת נדרים בלשון לעז, (עיי"ש שהביא הנוסח).

60 שו"ע סימן רכח סעיף טז.

61 אחרונים. עיין עוד הלכות מועד עמוד פז.

62 שערי דעה (סימן רכח סעיף טז), והשפת אמת (נדרים ח): תמזה על השו"ע למה לא הביא דעת הראשונים הנ"ל דפליגי

על הרמב"ם ועכ"פ בלשון יש אומרים. והסיקו שם, דבדעבדא אם התירו שלא בפניו, יש לסמוך על כל הני רבונות, דס"ל

דחוי התורה. ועיי"ן בשו"ת שבת הקהתי ח"ד (סימן רלט) שכתב דניתן שהחכם ישמע החרטה דרך הטלפון ומהני התרה כוז

אף לכתחילה.